

eigen creativiteit, zodat je verder kunt zoeken naar andere bijpassende afbeeldingen of schilderijen, naar materialen om mee te nemen naar de groep en de zintuigen te prikkelen. Een groot gemis is dan wel dat het boek geen suggesties voor bijpassende liederen doet, terwijl muziek zo belangrijk is voor mensen met dementie. Gelukkig staan er achterin bekende oude gebeden, die ook veel herkenning zullen oproepen.

Tim van Iersel is geestelijk verzorger en ethicus bij WoonZorgcentra Haaglanden

Tim van Iersel, **Dilemma's bij dementie. Waarden wegen voor goede zorg.**

Uitgeverij Bohn Stafleu van Loghum
2019. ISBN 9789036822039, ISBN
9789036822046 (e-boek)

Dit is een handzaam boekje voor verpleegkundigen, verzorgenden en helpenden in de ouderenzorg. In acht hoofdstukken worden acht morele dilemma's uitgewerkt aan de hand van waarden die in het geding zijn in de dagelijkse zorg voor mensen met dementie. Van Iersel noemt autonomie, eerlijkheid, hygiëne, levensbeschouwing, veiligheid, gezondheid, intimiteit en gemeenschap. De waarden die Van Iersel noemt, zijn herkenbaar in de dagelijkse zorgpraktijk van het verpleeghuis. De hoofdstukken zijn voorzien van een inleiding op het thema en een overzicht van mogelijke dilemma's die je kunt tegenkomen als deze waarde in het geding komt. De auteur geeft tevens praktijkvoorbeelden en casussen weer waarin de dilemma's naar voren komen. Ook zijn er verwijzingen naar documentaires, boeken of artikelen en websites opgenomen.

Het boekje heeft meerwaarde voor geestelijk verzorgers omdat in begrijpelijke taal wordt uitgelegd hoe men omgaat met bepaalde dilemma's en welke waarden in het geding komen. Het is handig om je voor te bereiden op het begeleiden van een moreel beraad voor zorgmedewerkers door even bepaalde dilemma's na te slaan. Ook kan het helpen bij het voorbereiden van scholingen. Het biedt inzicht in de reikwijdte van

specifieke waarden. Zelf heb ik het boekje laten lezen door een van de psychologen, die verbaasd was over de hoeveelheid morele dilemma's die er eigenlijk aan de orde van de dag zijn in de dagelijkse zorgpraktijk van mensen met dementie. Een belangrijk inzicht!

Eén kritische noot over deze uitgave. Het lijkt enigszins willekeurig welke waarden de auteur er heeft uitgelicht. De waarden privacy en vrijheid, toch ook grote thema's als het gaat om morele dilemma's, komen niet aan bod. De auteur schrijft hierover dat hij inziet dat deze waarden in het kader van veel van de andere waarden terugkomen; toch voelt het als een gemiste kans. Ook ontbreekt de verheldering van de keuzes voor de andere acht waarden. Waarom nu juist deze waarden en niet heel andere waarden zoals professionaliteit, zorgvuldigheid of lichamelijke integriteit (om maar iets te noemen). Het zou passend zijn geweest als Van Iersel zijn keuze had toegelicht.

Het boekje circuleert nu in mijn verpleeghuis onder de gespreksleiders moreel beraad. Zij zijn allen enthousiast over de helderheid, de beknopte manier van beschrijven en de voorbeelden van morele dilemma's. Aan te bevelen dus voor elke ethiekondersteuner in het verpleeghuis!

Brechtje Hallo-van Bakkum is geestelijk verzorger bij Dimence, Zwolle

Joachim Duyndam & Jahmilla Frank (red.). **Wegwijs in levensvragen. Over humanistische geestelijke verzorging.**

Uitgeverij Eburon, Utrecht 2019. ISBN
9789463012454, 124 pag., € 20,00.

Wat is een recensie anders dan een gekleurd destillaat? En doet dit destillaat recht aan oorspronkelijke ideeën? Nee, natuurlijk niet. Het biedt de lezer hoogstens een bril waardoor het geheel gepercipieerd zou kunnen worden. Het doel van de bundel *Wegwijs in levensvragen* is de positionering en profilering van het werk van de Humanistisch Geestelijk Verzoekers. De bundel

is in die zin dus voornamelijk gericht op de buitenwacht. Daarnaast dient deze bundel als pleidooi voor levensbeschouwelijke, humanistische geestelijke verzorging in onderscheid van ongebonden geestelijke verzorging. Deze boodschap is zowel gericht op de buitenwereld als op de humanistisch geestelijk verzorgers zelf.

In haar voorwoord geeft Christa Compas als voorzitter van het Humanistisch Verbond argumenten voor het belang van geestelijke verzorging geschoeid op humanistische leest. Daarnaast belooft zij de lezer een koppeling tussen theorie en praktijk. De eerste die hiertoe een poging onderneemt is Joachim Dyundam (Universiteit van Humanistiek, UvH). Mooi is zijn analyse van de neoliberale cultuur waarin marktwerking effect heeft op de instrumentalisering van levensbeschouwing. Mooi ook zijn moderne duiding van wat humanisme kan betekenen. De zeilboot-metafoor, met de impliciete boodschap van beperkte invloed op de werkelijkheid, blijft natuurlijk een fantastisch middel om iets abstracts als betekenisregie duidelijk te maken. Maar een echt heldere argument voor de noodzaak van geestelijke verzorging op basis van humanistische waarden blijft uit. Evelien Tonkens (UvH) neemt eveneens de uitdaging aan die Christa Compas formuleert. Zij stelt dat we moeten blijven nadenken over humanisme op plekken in de samenleving waar dit niet gebruikelijk is. Het wordt helaas al snel duidelijk dat zij niet echt bekend is met het vakgebied van de geestelijk verzorger, wat blijkt uit het feit dat zij steunt op praktijkvoorbeelden van anderen, die ook nog eens niet echt bijdragen aan de verduidelijking van haar standpunt. Ook bij haar geen heldere legitimering. Ten slotte maakt de koppeling tussen haar eigen onderzoeksgebied (Burgerschap en Humanisering van de Publieke Sector) en het uitoefenen van geestelijke verzorging een wat kunstmatige indruk.

Op deze theoretici volgen zeven praktijkverhalen. Hans Scheper (justitie) vertelt over zijn werkwereld. Beate Giebner (ziekenhuis) schrijft helder over deelnemende professionaliteit en weet verbinding te leggen tussen haar praktijk en de ideeën van Duyndam en Tonkens. Hierna beschrijft de Maatschap ZinGesprek Wageningen hun ervaringen als vrijgevestigde geestelijk verzorgers. Marjo van Bergen doet eigenlijk hetzelfde en gaat daarnaast ook in op de kansen en bedreigingen die extramuraal werken meebrengt. Erwin Kamp (defensie) poogt *moral injury* onder de aandacht te brengen. Mark Bos, Jeanette Bakker en Nikki van Houten schrijven over hun ervaringen in het studentenraadswerk en introduceren interessante nieuwe terminologie. Bas Nabers gebruikt *burn-out* als aanleiding om te pleiten voor verdere ontginning van nieuwe werkvelden voor de geestelijke verzorging en het beïnvloeden van de wijze waarop we als samenleving met *burn-out* omgaan.

Ter afsluiting volgt Gaby Jacobs (UvH). Zij onderneemt een geslaagde poging dit eclectische geheel bijeen te brengen en roept, hoe kan zij ook anders als hoogleraar, op tot verder onderzoek. En dan niet tot *evidence based* onderzoek maar tot het vergaren van *practice based evidence*. En wat dat betekent of om beter te begrijpen wat de auteurs nu echt hebben gepoogd over te brengen, stel ik voor dat u het boek zelf leest. Voor de buitenwacht is het namelijk zeker leeswaardig, voor de *incrowd* zijn op z'n minst delen van het boek de moeite waard, en biedt het een startpunt naar verdere profilering en legitimering van ons mooie vak.

Niels Kosterman, humanistisch geestelijk verzorger,
Ministerie van Defensie